

## ИДЕИТЕ И ПОСТИЖЕНИЯТА НА ЛЮБЛИНСКАТА ЕТНОЛИНГВИСТИЧНА ШКОЛА И НОВИТЕ ПЕРСПЕКТИВИ ПРЕД БЪЛГАРСКАТА ЛИНГВИСТИКА

*Петър СОТИРОВ*

Университет „Мария Кюри-Склодовска“ в Люблин

E-mail: [sotirow@wp.pl](mailto:sotirow@wp.pl)

### THE IDEAS AND ACHIEVEMENTS OF THE ETHNOLINGUISTIC SCHOOL OF LUBLIN AND THE NEW PERSPECTIVES TO THE BULGARIAN LINGUISTICS

*Petar SOTIROV*

Maria Curie-Skłodowska University in Lublin

E-mail: [sotirow@wp.pl](mailto:sotirow@wp.pl)

**ABSTRACT:** The aim of the article is to present the main ideas and some of the contemporary achievements of the scholars of the so-called Ethnolinguistic School of Lublin, founded and led by Jerzy Bartmiski. The author focuses on its cognitive orientation and, as a confirmation of such orientation, points out and describes in detail its main research objects: language worldview, stereotype, cognitive definition, value, perspective, profiling and subject. The text of the article presents also the main scientific publications and projects realized by the Polish ethnolinguists. Much attention is paid to the EUROJOS project, which studies the axiospheres of the Slavs and their European neighbors. The main aim of the project is to work out cognitive definitions of conceptual values, traditional for Slavic and European culture, such as home, freedom, work, Europe, honor and more. As a result of the project work, 5 volumes of the Axiological Lexicon of the Slavs and their Neighbors were published. In conclusion, the author presents some new perspectives that are revealed to the Bulgarian linguistics in connection with the ideas and experience of scientists from the Polish Lublin Ethnolinguistic School. For example, the author thinks that it is possible to proceed with the creation of a Bulgarian dictionary of folk stereotypes and symbols following the model of the dictionary created by the scientists in Lublin, as well as to realize a research project to study the contemporary Bulgarian language of values and to proceed with the development of the Bulgarian Axiological Lexicon

**KEYWORDS:** Ethnolinguistic School of Lublin, Jerzy Bartmiski, language worldview, cognitive definition, value, Bulgarian linguistics.

Люблинската етнолингвистична школа (ЛЕШ) се представя от една широка група изследователи, които споделят възгледите, подхода към езика и методологическите принципи на Йежи Бартмински – полски учен, професор в Университета „Мария Кюри-Склодовска“ в град Люблин. Наред с американската, московската и френската етнолингвистична школа ЛЕШ е една от най-значимите в областта на етнолингвистичните изследвания. Това се потвърждава от много факти, например от честите цитирания на публикациите на Йежи Бартмински и на неговите последователи, от многобройните статии, посветени на самата ЛЕШ, също и от това, че изучаването на идеите на ЛЕШ е неотменна част от курсовете по етнолингвистика в повечето престижни университети по света. Широкото международно признание на постиженията на ЛЕШ не подлежи на съмнение, затова още повече заслужава да се отбележи, че в някои от реализираните в последно време научни проекти активно са участвали или участват и в момента и български учени, които са представители на български и на чуждестранни научни институции. Смятам, че българската етнолингвистика (също културна лингвистика, антропололингвистика) се отличава с редица постижения, но все пак едно по-широко приложение на идеите и опита на ЛЕШ на българска почва разширява хоризонтите за работа в област, в която полските учени са постигнали забележителни успехи.

По-надолу ще бъдат представени най-характерните черти на ЛЕШ, в това число нейните основни идеи, главните понятия и термини, които използват нейните представители, както и някои от най-важните научни издания и реализираните досега или изпълнявани в момента научни проекти.

- **ЛЕШ представя етнолингвистика с широки хоризонти, тя е близка до културната, антропологичната и антропологично-културната лингвистика**

Областта на научен интерес на полската етнолингвистика е по-широк, отколкото показва тясното разбиране на термина *етнолингвистика*. В рамките на една широка дискусия с

представителите на вроцлавската културна лингвистика (представяна от учени като Януш Анушевич, Анна Домбровска и др.) проф. Йежи Бартмински се стреми да покаже, че още в самото си начало на съществуване (70-80-те години на XX век) обектът на изследване на люблинската етнолингвистична школа излиза извън тесните рамки на диалектите и фолклора. Като доказателство са посочени публикациите на представителите на ЛЕШ, които от самото си начало засягат не само фолклорни, а и общонародни стереотипи, например за народа, за родината, за немца, за дома и др. Доказателство за по-широките хоризонти на люблинската етнолингвистика е също дефиницията на понятието *етнолингвистика*, формулирана от Й. Бартмински по следния начин:

Етнолингвистиката [...] изследва езика в неговите връзки с историята на определени общности (локални, регионални, национални) и тяхната култура, предимно с груповото мислене, със сферата на поведение и ценностните системи. [...] цели субективната реконструкция на картината на света, утвърдена в езика, [...] въвеждайки понятието за човека като преживяващ и говорещ субект (*homo loquens*), етнолингвистиката разширява изследванията от езиковата система към функционирането на езика (Bartmiński, 2002, s. 380 – 381).

Сравнявайки термините *културна лингвистика*, *антропологична лингвистика*, *антропологично-културна лингвистика* и *етнолингвистика*, Й. Бартмински изказва мнение, че в основата на всички тези термини се намират едни и същи компоненти – *език*, *човек* (*човешки колектив*) и *култура*, а разликата между тях е в йерархията и конфигурацията на тези компоненти. Така например същността на културната лингвистика според него може да се изрази чрез отношението *език + култура*, на антропологичната лингвистика – чрез отношението *език + човек*, на антропологично-културната лингвистика – чрез отношението *език + човек + култура* и на етнолингвистиката – чрез отношението *човек* (*човешки колектив*) + *език* (Bartmiński, 2008, s. 21).

Необходимо е да се добави, че теоретичната база на люблинската етнолингвистика почива върху идеите на Вилхелм фон Хумболт и на американската антропологична лингвистика на Едуард Сапир и Бенжамин Уорф, но в много голяма степен е вдъхновена и от полската диалектология и фолклор, както и от научните постижения на учени като Бронислав Малиновски, Анна Вежбицка, от разработките в областта на семантиката на Юрий Апресян, от етимологичната школа на Владимир Н. Топоров и от диалектоложката школа на Никита И. Толстой (пак там, с. 19).

#### o ЛЕШ развива когнитивно ориентирана етнолингвистика

Още от самото си възникване ЛЕШ е когнитивно ориентирана и нейното друго име е „люблинска когнитивна етнолингвистика“ (вж. напр. Vaňková, 2016, s. 9). Характерна черта на изследванията на повечето от представителите на ЛЕШ е отчитането на връзката между езика и мисленето (съзнанието), разглеждането на езика като носител на информация за начина на концептуализация на действителността. Когнитивната ориентация на изследванията неведнъж е подчертавана както от проф. Й. Бартмински и от неговите най-близки сътрудници (вж. Bartmiński, 2008, s. 20; Niebrzegowska-Bartmińska, 2013, s. 272), така и от страна на видни представители на когнитивната наука (напр. Kardela, 1988; Zinken, 2009 и др.).

Едно от най-ярките доказателства за когнитивната насоченост на изследванията на люблинските етнолингвисти е използваният понятиен апарат, в който най-важни са понятията: *езиков образ* (*езикова картина*) *на света*, *стереотип*, *когнитивна дефиниция*, *ценност*, *гледна точка*, *профилиране* и *субект*.

*Езиковият образ* (*езиковата картина*) *на света* (пол. *językowy obraz świata*) е главното понятие и основният обект в изследванията в рамките на ЛЕШ. То е прието от немската и американската антропологична лингвистика и свързва люблинската етнолингвистика с културната лингвистика. Както може да се забележи, трите съставки на термина *езиков образ на света* отразяват структурата на семиотичния знак, те се отнасят до трите върха на известния т. нар. „семиотичен триъгълник на Огден и Ричърдс“: *символ* (знак, език), *мисъл* (образ, понятие, картина) и *референт* (обект, действителност, извънезиков свят) (Ogden, Richards, 1923, p. 11). Според предложената от Й. Бартмински дефиниция езиковият образ на света представлява „съдържащата се в езика, вербализирана по различен начин интерпретация на действителността,

която може да се представи под формата на множество от оценки за света“, също така ЕОС „е утвърден в значенията на думите, в тяхната етимология, в значението на дериватите, достъпен е чрез изследване на лексикалната съчетаемост, на фразеологизмите и метафорите“ (Bartmiński, 2008, s. 24).

Важно е да се отбележи, че според Й. Бартмински за различните варианти (регистри, стилове) на езика са присъщи различни образи на света, като за ежедневния, естествения, разговорния език е характерен т. нар. „наивен“ образ на света. Именно този наивен, масов ЕОС е основният обект на научни търсения в рамките на ЛЕШ (пак там, s. 24).

По отношение на понятието *стереотип* Й. Бартмински приема и доразвива схващанията на учени като Уолтър Липман и Хилари Путнам и определя стереотипите като „субективно детерминирани представи за предмети и събития, които обхващат както описателните, така и оценъчните им черти, те са резултат от интерпретацията на действителността в рамките на обществени познавателни модели“ (пак там, с. 24).

В рамките на ЛЕШ се прави интересно разграничение между термините *стереотип*, *концепт*, *значение*, *понятие* и *идея*. Термините *концепт* и *стереотип* се приемат за синоними, като в последните години (поради наложилото се схващане за стереотипа като отразяващ отрицателна конотация), се предпочита терминът *концепт*. В сравнение с термина *понятие* термините *концепт* и *стереотип* са по-широки, в тях се включва не само съдържание от познавателен характер, но също и основано на индивидуалния или обществения опит на хората съдържание от емотивен и прагматичен характер. *Значение* пък се приписва на всички думи, не само пълнозначни, а дори и с чисто функционална употреба. От своя страна *идея* се отнася до много общи концепти, които имат някаква сила, която вдъхновява към действия. Всички термини са обединени от факта, че се отнасят до менталния корелат, който стои между езиковия израз и обективния свят (Bartmiński, 2007; Bartmiński, Chlebda, 2013, s. 70 – 71; Gryshkova, 2014).

В рамките на ЛЕШ основните изследователски цели се свеждат предимно до описание на стереотипите (концептите), които са най-съществените компоненти на езиковата картина на света, а основното средство за тяхното представяне е *когнитивната дефиниция*. Тази дефиниция е различна от т. нар. „таксономична дефиниция“, която е в основата на статиите в речниците. Представителите на ЛЕШ изтъкват факта, че таксономичната дефиниция в голяма степен е ограничена, защото парцелира знанието за обективната действителност въз основа на някакви правила и признаци, като се основава единствено на научното знание и обикновено съдържа само частите *genus proximum* и *differentia specifica*. При когнитивната дефиниция научният характер на дефиницията е отхвърлен в полза на ежедневното и всеобщо разбиране. Тук значението се третира не като абстрактна и обективна, а като една субективна същност, която показва какво хората разбират под определени думи, какво съдържание (черти, ценности) имат предвид, създавайки ментален образ на предмета. В тази връзка при формулирането на когнитивната дефиниция се вземат предвид всички релевантни за значението съставки, въз основа на които могат да се опишат езиковите стереотипи, т. е. както тези от езиков, така и от културен характер (Bartmiński, 2008, s. 25). Затова при нейното изработване са важни не само лексикографските дефиниции, които се стремят преди всичко към обективност, но също така и различни видове автентични текстове (индивидуални и колективни), включително и т. нар. „предизвикани текстове“, каквито представляват отговорите в рамките на анкети (Bartmiński, 2015, s. 9).

При създаването на когнитивната дефиниция основна единица на описанието е семантичният корелат, който се смята за посредник между знака и предмета. Езиковият образ на света се описва чрез речникова статия, в която се отразява определен тип знание и рационалност, но също така и личността на говорещия и нюансите на оценностяване. Отделя се също внимание и на познавателния субективизъм, тъй като значението не е обективно отражение на чертите на предмета, а по-скоро ефект от селекция и интерпретация, затова „езиковата трансформация на действителността е подчинена на човека“ (Bartmiński, Tokarski, 1993, s. 49). При когнитивната дефиниция предмет на описанието е образът (представата) за типичния (прототипния, стереотипния) предмет, тази дефиниция е наречена също „експликация“, тъй като включва и цитати като интегрална част на статията, които придобиват не само илюстрираща (екземплифицираща), но и обяснителна (екземплифицираща) функция (пак там, s. 59).

Когнитивната дефиниция се характеризира с подреждане на дефиниращите изречения (*фасети*) по категории (*аспекти, домени, измерения*). Въвеждането на тези понятия позволява да се отчита цялото множество от възможни гледни точки, които са във връзка с възприемания субект, който пък формира субективна визия за възприемания предмет. С всичко това приетото в рамките на ЛЕШ разбиране за когнитивна дефиниция е близко до методологията на Анна Вежбицка, приложена при експликацията на значението (вж. напр. Wierzbicka, 1985), както и с възгледите на Бронислав Малиновски, който е един от авторите на етнолингвистичната концепция за езика (Bartmiński, 2008, s. 19).

От казаното дотук следва, че в структурно отношение когнитивната дефиниция е значително по-разгърната в сравнение с таксономичната дефиниция, защото представя значително по-богата информация за обекта на описание. Моделът на когнитивна дефиниция, създаден в рамките на ЛЕШ, включва 2 части – документална и експликационна (обяснителна, описателна). Документалната част е представена от езиковия материал (различните типове данни, напр. лексикографски, текстови, анкетни; различни фолклорни жанрове). Експликационната част се състои от йерархично разположени дефиниращи изрази, групирани по семантични черти (*фасети*) и аспекти. Отделянето и организацията на фасетите отразява семантичната структура на подложения на реконструкция концепт. В досегашните етнолингвистични изследвания се е утвърдила практиката да се наблюдават следните области на информация, които имат значение за определянето на отделните аспекти на изследвания концепт: названията му, етимологията, дериватите, колекциите (близките по значение концепти) и комплексите (изградени от концептите, с които е в постоянна дистрибуция), опозициите, формирането (генезисът), изгледът, обектът на действие, локализацията, символиката и др.

Методиката за изработване на когнитивна дефиниция за първи път е приложена в *Речника на народните езикови стереотипи* (пол. *Słownik ludowych stereotypów językowych* – SLSJ, 1980), а по-късно и досега се използва в *Речника на народните стереотипи и символи* (пол. *Słownik stereotypów i symboli ludowych* – SSiSL, 1996; 1999; 2012; 2017). В последните години се прилага и в поредицата *Аксеологичен лексикон на славяните и на техните съседи* (пол. *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów* – LASiS, 2015; 2016; 2017; 2018), който е плод на работата на широк международен кръг от изследователи в рамките на научния проект EUROJOS (подробно за проекта вж. по-надолу).

Разликата между таксономичната и когнитивната дефиниция може да се онагледят с примери от многотомния *Речник на българския език* (РБЕ) и от *Аксеологичния лексикон на славяните и на техните съседи* (LASiS), например чрез речниковата статия, от една страна, и съкратената когнитивна дефиниция, от друга, на концептите *труд* и *чест*:

*Труд*

(РБЕ – <http://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/труд>)

1. Само ед. Целесъобразна, общественополезна човешка дейност, свързана с физическо и умствено напрежение.
2. Голямо напрежение, мъка, усилия при извършване на нещо.
3. Прен. Нещо, постигнато с работа, с усилия, плод на усилена работа.
4. Научно произведение, научна книга.

*Труд*

(LASiS – Витанова, 2016, с. 279 – 308)

Родов признак: дейност на човека.

1. Биологически / физически признаци:
  - [1] физически или умствен;
  - [2] умственият труд е по-важен от физическия;
  - [3] може да бъде тежък;
  - [4] тежък обикновено е физическият труд;
  - [5] протича в определени локални граници;
  - [6] протича в определени времеви граници;
  - [7] нарушаването на темпоралните граници води до умора;
  - [8] ежедневен.
2. Психологически признаци:
  - [9] необходимост и потребност за човека;
  - [10] субектът може да има желание за работа и интерес към нея;
  - [11] може да носи удовлетворение на субекта на труда;
  - [12] може да има творчески характер;
  - [13] противоположен е на забавата и развлечението.
3. Социални признаци:
  - [14] обществено-полезна дейност;
  - [15] има обществен характер;
  - [16] официално организирана дейност;
  - [17] основно задължение на човека;
  - [18] предполага парично заплащане;

- [19] предполага подготовка и обучение;  
 [20] резултатите от труда са важни както за човека, така и за обществото като цяло.  
 4. Битови признаци:  
 [21] свързан е с доставянето на храна.  
 5. Етически признаци:  
 [22] добросъвестният труд се одобрява от обществото;  
 [23] качеството на постигнатите резултати от труда се оценяват положително от обществото.

*Чест*

(РБЕ – <http://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/чест>)

1. Съвкупност от нравствени качества, на които човек дължи доброто си име в обществото.
2. Целомъдрие, девственост на жена.
3. Остар. Почест, почит, уважение.
4. Щастлива съдба, щастие.
5. Нар. Съдба, орис.

*Чест*

(LASiS – Сотиров, Генев-Пухалева, 2017, с. 307 – 346)

- [в онтологичен аспект]  
 (1) съвкупност от лични качества  
 (2) императив за действия съгласно индивидуална / групова / обществена норма  
 [в аксиологичен аспект]  
 (3) подлежи на оценка от страна на индивид / група хора / всички:  
 (3а) положителна оценка или  
 (3б) отрицателна оценка  
 (4) мнение – добро / лошо – на индивид / група / всички – за себе си  
 [в психологичен аспект]  
 (5) съзнание / чувство на индивид / група хора / всички  
 [в бихевиорален аспект]  
 (6а) комплекс от качества, който се манифестира чрез конкретни действия, тип поведение или нагласи  
 (6б) несъвместима е с определен тип поведение  
 (7) подлежи на деструктивни действия:  
 (7а) външни,  
 (7б) вътрешни (автодеструктивни);  
 (8) изисква постоянна грижа, защита;  
 [в социален аспект]  
 (9) характеризира определена група хора (напр. офицерска чест, професионална чест, национална чест)  
 [има и предметно измерение]  
 (10) схваща се като (скъп) предмет или субстанция.

Друго централно понятие за представителите на ЛЕШ е *ценност*. Ценностите са схващани като фактор, който направлява процеса на сътворяване на езиковата картина на света, те са коренът на всяка култура и едновременно са неотделими от езика, а тяхното разпознаване и експлициране на отношението към тях е условие за идентификация както на отделния индивид, така и на цели човешки общности (Bartmiński, 2003, s. 59 и сл.).

От началото на 90-те години темата за езика на ценностите и съдържанието на концептите за ценности се превърна в една от водещите теми в полската лингвистика. Вдъхновителка на този аксиологически аспект в полското езикознание е Ядвига Пузинина, която с книгата си *Езикът на ценностите* (Puzynina, 1992) постави началото на дискусиата върху езика на ценностите, а по-късно в серия от публикации (напр. Puzynina 1997; 2010) също провокира вниманието на лингвистите, много от които пристъпиха към реализирането на научно-изследователски проекти от аксиологичен характер. Я. Пузинина обръща внимание преди всичко на трудностите, които възникват при разбирането на езика на ценностите и служенето си с него в процеса на комуникация, в това число разбирането на самото понятие *ценност*, разбирането на многобройните названия на ценностите в общото им значение, както и на много от съставните им семантични черти. Авторката смята, че трудностите при разбирането на ценностите и на техните названия са свързани също с честата смяна в йерархията на ценностите в индивидуалната ценностна система на хората. Авторката обръща внимание на релативизма при номинирането на нещо за ценност, на амбивалентния характер на съдържанието им, както и на езиковите манипулации с помощта на названията на ценностите (Puzynina, 2014).

Йежи Бартмински също посвещава няколко публикации на проблема за ценностите. Например в общия си увод към всички томове на *Аксиологичния лексикон на славяните и техните съседи* поставя следните въпроси: Какво и за кого нещо е ценност? Съществува ли канон на универсалните ценности, на ценностите, които са важни и базови за европейската култура въобще, например такива, които се асоциират с понятия като *свобода, равенство, достойнство, права на човека, демокрация и толерантност*? Има ли канон на ценностите, които са важни за отделните национални култури, например такива като *народ, родина, патриотизъм*, и за всички ли национални култури в еднаква степен те са важни? Дали съдържанието на ежедневни ценности като *живот, здраве, труд, кариера и пари* е независимо от времето и от географската ширина? В каква степен в съвременния свят са актуални и важни понятия като *семейство, брак и дете*? (Bartmiński, 2015, s. 7).

От своя страна, понятието *гледна точка* се разглежда като културно-субективен фактор, който определя начина на говорене за предмета, включително категоризацията на този предмет, избора на ономазиологичната основа при образуването на неговото название, избора на чертите, които са приписвани на предмета в конкретни изказвания и са утвърдени в неговото значение (Bartmiński, 2006, s. 78). Въвеждайки това понятие, етнолингвистиката „се среща“ с литературната теория, която изследва начините на нарация от гледна точка на „всезнаещия“ наратор или свидетеля на събитието (Bartmiński, 2008, s. 27).

За ЛЕШ е характерно също разбирането, че базовите стереотипи, които са се формирали в рамките на езиковата картина на света, в процеса на езиковата практика подлежат на интенционално приспособяване към обстоятелствата и контекста. За един и същ ментален предмет може да се говори, като се избират (експонират) различни негови аспекти и се селектират (йерархизират) негови утвърдени черти. В тази връзка Йежи Бартмински и Станислава Небжеговска-Бартминска изтъкват ролята на понятието *профилиране*, което те, въз основа на предишни свои наблюдения и предложения, както и във връзка с публикации на други учени (напр. Анна Вежбицка), дефинират като „субективна (имаща свой субект) езиково-понятийна операция, която се основава на специфично моделиране на образа на предмета чрез поглеждането му от различен ъгъл, поставянето му в различни аспекти (подкатегории, фасети), например такива, като: произход, черти, изглед, функции, събития, преживявания и др., в рамките на определен тип знание и съгласно изискванията на определена гледна точка“ (Bartmiński, Niebrzegowska, 1998).

В рамките на ЛЕШ има разбиране, че профилирането е строго субективна операция, защото винаги е налице някой, който извършва тази операция от определена гледна точка, с определено намерение, в името на определени цели. Категорията *гледна точка* така или иначе води до *субекта* на познанието, който извършва концептуализацията и вербализацията. Поставяйки си за цел реконструкцията на картината на света, отразена в езика, представителите на ЛЕШ всъщност целят да опознаят човека, който създава тази картина. Езиковата картина носи отпечатъка на своя творец, затова тя притежава силно субективен характер. Учените от ЛЕШ споделят разбирането за човека като за възприемащ и концептуализиращ действителността субект, който като „изказваща се инстанция“ в същото време е някой, който възприема света със сетивата си, гледа и слуша, наблюдава, изпитва, някой, който концептуализира опита, оценява, изказва се, влиза в определена комуникационна роля, с това потвърждават привързаността си към идеите на Анна Вежбицка, според която в основата на езика стои не толкова действащият, колкото изпитващият субект (Bartmiński, Niebrzegowska, 1998; Wierzbicka 1999, p. 330 и сл.)

В обобщение на тази част може да се каже, че основният изследователски обект за представителите на ЛЕШ е изследването на *езиковия образ (картина) на света*, т. е. съдържащата се в езика и вербализирана по различен начин интерпретация на действителността. *Стереотипите* са фрагментите на езиковия образ, те са онези „образи в главата“, в които се съдържа информация за това как някое *X* действа, как изглежда, какво е. От своя страна, *когнитивната дефиниция* е средство за описанието на стереотипите, което е съобразено с утвърдената в езика категоризация на явленията от заобикалящата действителност, тяхната характеристика и оценностяване, т. е. тя описва как говорещите на даден език разбират *X* по отношение на човека. *Профилирането* е понятийна операция, която се основава на създаването на специализирани варианти на базовото понятие, които се съдържат в различни комуникативните актове и които възникват във връзка с някаква интенция. *Профилът* е продукт

на процеса на профилиране, той е вариант на базовото въображение, който отразява определена субективна *гледна точка*, т. е. позицията, от която субектът извършва характеристика на предмета в съответствие с приетите от него *ценности* и неговите комуникативни интенции. Зад тази гледна точка стои винаги *субект*, който действа, концептуализира и вербализира това, което, чувства, изпитва в съответствие с определени цели и потребности, т. е. с това, което за него (за общността), а също и за получателя на изказването е добро, ценно и важно (Niebrzegowska-Bartmińska, 2013, s. 272).

### о Основни научни издания и проекти на ЛЕШ

Сред многобройните публикации и реализирани научни проекти, чиито вдъхновители, автори и изпълнители са представители на люблинската етнолингвистика, могат да се посочат няколко, които са придобили широка международна известност и най-добре представят идеите на ЛЕШ.

На първо място заслужава да бъде поставен споменатият по-горе *Речник на народните стереотипи и символи* (SSiSL), който може да се определи като манифест на ЛЕШ. Това издание има вече почти 40-годишна история, като основополагащ е изданието през 1980 г. пробен свитък под заглавие *Речник на народните езикови стереотипи* (SLSJ). В теоретичния си увод към него Йежи Бартмински представя подробно всички основни понятия и идеи, за които стана дума дотук, както и някои други, в това число: стереотип, семантична конотация, контекстово (разширено) значение, отношение на съдържанието на дефиницията към знанието за света и към картината на света, ролята на цитата в дефиницията, семантична категоризация (отделяне на подкатегории, назовани по-късно *фасети*), езикова картина на света, когнитивна дефиниция, гледна точка, профилиране на базовата представа и др. Целият речник е замислен като 7-томно издание със следното съдържание на отделните томовете: I. *Космос*, II. *Растения*, III. *Животни*, IV. *Човек*, V. *Общество*, VI. *Религия и демонология*, VII. *Време, пространство, мерки, цветове*. Досега е публикуван целият първи том, който се състои от 4 части със съдържание съответно: *Небе, Небесни тела, Огън и Камъни* (SSiSL, 1996); *Земя, Вода, Подземие* (SSiSL, 1999); *Метеорология* (SSiSL, 2012); *Свят, Светлина, Метали* (SSiSL, 2012). От втория том са публикувани две части: *Житни растения* (SSiSL, 2017) и *Варива, подправки, промишлени растения* (SSiSL, 2018).<sup>1</sup>

Друго представително издание на ЛЕШ е списание *Етнолингвистика. Проблеми на езика и културата* (пол. *Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury*). Списанието изпълнява ролята на научен форум, на който намират място научните дискусии и обмяната на мнения не само между представителите на ЛЕШ, но и публикации на европейски и световноизвестни учени, чиито идеи имат значение за люблинските етнолингвисти. Списанието излиза редовно и ежегодно от 1988 г., като през 2018 г. беше публикуван неговият 30. брой (*Etnolingwistyka*, 1988 – 2018).

През последните години широка популярност сред славистичните среди в Европа придоби научният изследователски проект EUROJOS, чиято идея се зароди в рамките на ЛЕШ. Названието EUROJOS е получено от компонента *euro-* ‘евро-‘ и абревиатурата JOS, получена от полския израз *językowy obraz świata*, т. е. *езикова картина на света*. Същността на проекта беше представена за първи път от проф. Йежи Бартмински по време на XIV Международен славистичен конгрес през 2008 г. в Охрид, а през 2009 г. беше регистриран като научноизследователски проект в Института по славистика на Полската академия на науките с първоначално заглавие *Езиково-културната картина на славяните в съпоставителен аспект* (пол. *Językowo-kulturowy obraz świata Słowian na tle porównawczym*). И досега обаче най-често се използва по-кратката форма EUROJOS. Мотивите за инициерирането на тази научна дискусия се крият, както вече беше споменато по-горе, в съвременните трансформации в съдържанието на

<sup>1</sup> От страна на някои полски учени са налице интересни опити за приложение на методиката на *Речника на народните стереотипи и символи* върху материал от българския фолклор. Такива са например предложеното от Наталия Длугош (Długosz, 2011) описание на езиково-културния образ на *караконджула* като част от българската демонология, както и някои от изследванията на Йоанна Млечко, напр. на опозициите *старо – младо* и *старо – ново* в българската бабамартенска обредност и на опозицията *сладко-кисело* в българската сватбена обредност (Mleczo, 2015; 2016).

редица понятия, смятани традиционно за ценности, например появата на двузначност в значението им или тяхното цялостно дискредитиране и превръщането им в антиценности. Като примери в това отношение могат да се посочат понятия като *чест*, *патриотизъм*, *Европа*, *солидарност*, *толерантност*, *демокрация* и др. (подробно за историята на проекта вж. Lappo, Majer-Baranowska, 2013; Генов-Пухалева, Сотиров, 2017).

Основната цел на проекта е изследването и описанието на фундаменталните за съвременното ни и за европейската култура ценности, като се работи с убеждението, че те могат да се опознаят преди всичко чрез езика. Авторският колектив на EUROJOS успя да изработи единен понятиен, терминологичен и методологичен инструментариум за описание, с помощта на който на първия етап бяха изследвани 5 концепта ценности, които, както показва една задълбочена селекция, заемат висока позиция в европейската аксиосфера: *дом*, *Европа*, *свобода*, *труд/работа*, *чест / достойнство*.

Работата върху тези концепти обедини усилията на повече от 130 учени от около 20 страни, в рамките на проекта досега бяха организирани 13 международни научни конференции. Материалният продукт от досегашните изследвания е „Аксиологичен лексикон на славяните и техните съседи“ (пол. *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów* – LASiS), като досега са публикувани 4 тома (1. *Дом*, 2. *Европа*, 3. *Труд*, 5. *Чест*), през 2019 г. предстои да бъде публикуван и томът, посветен на концепта *свобода*.

С изследванията на петте споменати концепта работата по проекта EUROJOS не спира. Отговаряйки на желанието на голям брой учени от различни европейски и неевропейски научни центрове, координаторите на проекта решиха той да бъде продължен и разширен, като се пристъпи към изработване на когнитивни дефиниции на следващите 10 концепта: *демокрация*, *родина*, *семейство*, *толерантност*, *солидарност*, *душа*, *здраве*, *справедливост*, *патриотизъм*, *народ*.

Заслужава да се отбележи, че българското присъствие в проекта EUROJOS е много активно, то се проявява в две направления – от една страна чрез изследванията, посветени на българската езиково-културна картина на ценностите, а от друга – чрез участието на учени българи, които описват концепти с оглед и на други езици (напр. гръцкия). Изследванията върху концептите в българския език са извършени съответно от: *дом* – Мария Китанова (2015), *труд* – Марияна Витанова (2016), *чест* – Петър Сотиров и Илияна Генов-Пухалева (2017), *Европа* – Наталия Длугош (Długosz, 2018), *свобода* – Калина Мичева-Пейчева (под печат). Координатор на българското участие в проекта EUROJOS е Петър Сотиров, който едновременно е и научен съредактор на тома, посветен на концепта *чест* (LASiS, 2017). Българското участие ще бъде забележимо и в продължението на EUROJOS, тъй като вече са постъпили заявки на български учени за участие в проекта във връзка с всеки от изброените концепти.<sup>2</sup>

#### ○ Някои нови перспективи пред българската лингвистика във връзка с идеите и опита на ЛЕШ

Както се вижда от проекта EUROJOS, идеите на ЛЕШ са познати на българските етнолингвисти и когнитивисти, нещо повече, налице е дори български принос към някои от тези постижения. Тук трябва да се подчертае, че в и в периода преди проекта EUROJOS работата на ЛЕШ не е била чужда за българските фолклористи, етнолингвисти и етнологисти, много от които са специализирали в Люблин, участвали са в конференции, публикували са в изданията на люблинската етнолингвистика, например Катя Михайлова, Станка Бонова, Биляна Тодорова и др. В България съществуват етнолингвистични центрове като Секцията по етнолингвистика в Института за български език на БАН и работят талантили учени, които са автори на значителни постижения в областта на езиковата картина на света. Все пак идеите и постиженията на ЛЕШ могат в по-значителна степен да се използват и приложат на българска почва. Една от възможностите е свързана с българската езикова картина на света, отразена във фолклора, например чрез пристъпването към изработване на *Български речник на народните стереотипи и символи* по модела на люблинския *Słownik stereotypów i symboli ludowych*. Друга възможност за българско участие в международна научна проява е участието в новото разширено издание на

<sup>2</sup> Подробно за българското участие в проекта EUROJOS вж. Генов-Пухалева, Сотиров, 2017.



проекта EUROJOS, към който вече е засвидетелстван значителен интерес. Следващата възможност за разширяване на перспективите пред българската когнитивна етнолингвистика въз основа на натрупания досегашен опит е пристъпването към научен проект, съсредоточен върху изследването на съвременното съдържание на българските названия на ценностите, които, както всичко показва, се характеризират с огромна динамика, с размито съдържание, с неустановеност, с относителност. Резултат от подобен проект може да бъде един бъдещ *Български аксиологичен лексикон*.

ЛЕШ е място, където опитът, младостта и жаждата за научни предизвикателства си подават ръка, много от нейните теоретични постулати са получили свое материално потвърждение и широко научно признание, следователно няма причини да не бъдат възприети и по-широко използвани от българската лингвистична наука.

#### БИБЛИОГРАФИЯ:

- Витанова, М. (2016)** Концептът *труд/работа* в българската езикова картина на света. – В: J. Bartmiński, M. Brzozowska, S. Niebrzegowska-Bartmińska (ред.) *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 3 *Praca*, Lublin: UMCS, s. 279 – 308. (Vitanova, M. The concept of work in the Bulgarian language worldview. – V: J. Bartmiński, M. Brzozowska, S. Niebrzegowska-Bartmińska (red.) *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 3 *Praca*, Lublin: UMCS, s. 279 – 308.)
- Генев-Пухалева, И., П. Сотиров (2017)** Проектът EUROJOS на Полската академия на науките и българското участие в него. // *Език и литература*, 1 – 2, 2017, с. 175 – 178. (Genev-Puhaleva, I., P. Sotirov. The project EUROJOS of the Polish Academy of Sciences and the Bulgarian participation in it. // *Ezik i literatura*, 1 – 2, 2017, s. 175 – 178.)
- Китанова, М. (2015)** Концептът *дом* в българската езикова картина на света. – В: J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel, B. Żywicka (ред.), *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 1 *Dom*. Lublin: UMCS, s. 237 – 262. (Kitanova, M. The concept “home” in the Bulgarian language worldview. – V: J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel, B. Żywicka (red.), *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 1 *Dom*. Lublin: UMCS, s. 237 – 262.)
- Мичева-Пейчева, К. (под печат)** Концептът *свобода* в българския език. – В: J. Bartmiński, M. Abramowicz (ред.) *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 4 *Wolność*, Lublin: UMCS. (Micheva-Peycheva, K. The concept of freedom/liberty in the Bulgarian language. – V: J. Bartmiński, M. Abramowicz (red.) *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 4 *Wolność*, Lublin: UMCS.)
- Сотиров, П., И. Генев-Пухалева (2017)** Понятието *чест* в българския език. – В: P. Sotirov, D. Ajdačić (ред.) *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 5: *Honor*. Lublin: UMCS, s. 307 – 346. (Sotirov, P., I. Genev-Puhaleva. The concept of honor in the Bulgarian language. – V: P. Sotirov, D. Ajdačić (red.) *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 5: *Honor*. Lublin: UMCS, s. 307 – 346.)
- РБЕ** Речник на българския език. София: БАН, Updated 30 January 2019. Available at: < <http://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/> > (RBE. Rechnik na balgarskiya ezik, Sofia: BAN. Updated 30 January 2019. Available at: <http://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/> )
- Bartmiński, J. (2002)** Etnolingwistyka. – In: *Wielka encyklopedia PWN*, t. VIII. Warszawa, s. 380 – 381.
- Bartmiński, J. (2003)** Miejsce wartości w językowym obrazie świata. – In: *Język w kręgu wartości*. Lublin: UMCS, s. 59 – 86.
- Bartmiński, J. (2006)** *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin: UMCS (wyd. V, Lublin 2012).
- Bartmiński, J. (2007)** Stereotypy mieszkają w języku. *Studia etnolingwistyczne*. Lublin: UMCS.
- Bartmiński, J. (2008)** Etnolingwistyka, lingwistyka kulturowa, lingwistyka antropologiczna. // *Język a Kultura*, t. 20. Wrocław: TPPW, s. 15 – 33

- Bartmiński, J. (2015)** Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów – co zawiera, na jakich zasadach się opiera, dla kogo jest przeznaczony? – In: J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel, B. Żywicka (red.) Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów, t. 1 Dom. Lublin: UMCS, s. 7–13.
- Bartmiński J., W. Chlebda (2013)** Problem konceptu bazowego i jego profilowania – na przykładzie polskiego stereotypu Europy. // *Etnolingwistyka*, 25, s. 69–95.
- Bartmiński J., S. Niebrzegowska (1998)** Profile a podmiotowa interpretacja świata. – In: J. Bartmiński, R. Tokarski (red.) Profilowanie w języku i w tekście. Lublin: UMCS, s. 211–224.
- Bartmiński, J. R. Tokarski (1993)** Definicja semantyczna: czego i dla kogo? – In: J. Bartmiński, R. Tokarski (red.) O definicjach i definiowaniu. Lublin: UMCS, 47–61.
- Długosz, N. (2011)** Językowo-kulturowy obraz demona *karakondźol* w bułgarskiej tradycji ludowej. – In: J. Rękas (red.), Bałkański folklor jako kod interkulturowy. Poznań: UAM, s. 383–393.
- Długosz, N. (2018)** O Bułgarskim językowo-kulturowym obrazie Europy. – In: W. Chlebda (red.) Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów, t. 2 Europa. Lublin: UMCS, s. 321–364.
- Etnolingwistyka (1988-2018)** Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury. J. Bartmiński (red.), t. 1-30. Lublin: UMCS.
- Gryshkova, N. (2014)** Leksem, pojęcie, stereotyp, koncept, znaczenie, idea – propozycja regulacji terminologicznych. – In: I. Bielińska-Gardziel, S. Niebrzegowska - Bartmińska, J. Szadura (red.) Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów. 3. *Problemy eksplikowania i profilowania pojęć*. Lublin: UMCS, s. 21–50.
- Kardela, H. (1988)** Cognitive Grammar and the Problem of Stereotype. // *Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury*, 1, pp. 36-46.
- Lappo I., U. Majer-Baranowska (2013)** Z historii badań etnolingwistycznych: Komunikat o powstaniu Konwersatorium EUROJOS w roku 2001. // *Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury*, 25, s. 329–331.
- LASiS** Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów (pod ogólną redakcją Jerzego Bartmińskiego), t. 1. J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel, B. Żywicka (red), Dom. Lublin 2015, ss. 504; t. 2. W. Chlebda (red.), Europa. Lublin 2018, ss. 525; t. 3. J. Bartmiński, M. Brzozowska, S. Niebrzegowska-Bartmińska (red.), Praca. Lublin 2016, ss. 452; t. 5 P. Sotirov, D. Ajdačić (red.), Honor. Lublin 2017,1 ss. 433.
- Mleczko, J. (2015)** Opozycja *stare – młode, stare – nowe* w bułgarskiej obrzędowości związanej z Babą Martą. – In: Petreska, J. Rękas (red.) Балканскијот фолклор како интеркултурен код II. Skopje: Evropa 92-Kochani, s. 191–203. (Mleczko, J. Opozycja *stare – młode, stare – nowe* w bułgarskiej obrzędowości związanej z Babą Martą. – In: Petreska, J. Rękas (red.) Балканскијот фолклор како интеркултурен код II. Skopje: Evropa 92-Kochani, s. 191–203.)
- Mleczko, J. (2016)** Opozycja *słodkie – kwaśne* w tradycyjnym bułgarskim obrzędzie weselnym // E. Solak, B. Popiołek, B. Todorović (red.), Małe przyjemności: katalog słowiański. Kraków, s. 411–423.
- Niebrzegowska-Bartmińska, S. (2013)** Projekt badawczy (ETNO)EUROJOS a program etnolingwistyki kognitywnej // *Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury*, 25, s. 267–281.
- Ogden C. K., I. A. Richards (1923)** *The Meaning of Meaning: A Study of the Influence of Language upon Thought and the Science of Symbolism*. New York: A Harvest Book.
- Puzynina, J. (1992)** Język wartości. Warszawa: PWN.
- Puzynina, J. (1997)** Słowo – Wartość – kultura. Lublin: TN KUL.
- Puzynina, J. (2010)** Z problemów opisu językowego obrazu świata – pytania i wątpliwości // *Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury*, 22, s. 39–51.
- Puzynina, J. (2014)** Kłopoty z nazwami wartości (i wartościami). // *Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury*, 26, 2014, s. 7–20.
- SLSJ (1980)** Słownik ludowych stereotypów językowych. Zeszyt próbny. Redakcja i wstęp J. Bartmiński. Wrocław: CPBP.
- SSiSL (1996-2018)** Słownik stereotypów i symboli ludowych. Koncepcja całości i redakcja J. Bartmiński, z-ca red. S. Niebrzegowska, t. 1. Kosmos, cz. 1-4. Lublin

- 1996 – 2012; t. 2, Rośliny, cz. 1. Zboża, cz. 2. Warzywa, przyprawy, rośliny przemysłowe. Lublin: UMCS, 2017 – 2018.
- Wierzbicka, A. (1985)** Lexicography and Conceptual Analysis. Ann Arbor: Karoma, pp. 390.
- Wierzbicka, A. (1999)** Emotions Across Languages and Cultures: Diversity and universals. Cambridge: University Press.
- Zinken, J. (2009)** The Ethnolinguistic School of Lublin and Anglo-American cognitive linguistics. – In: J. Bartmiński (red.), Aspects of Cognitive Ethnolinguistics. London: Equinox, s. 1 – 5.
- Vaňková, I. (2016)** Slovo editorky. – In: J. Bartmiński. Jazyk v kontextu kultury: Dvanáct statí z lublinské kognitivní etnolingvistiky. Praha: Univerzita Karlova v Praze, s. 9 – 12.